

РЕПРЕЗЕНТОВАНІСТЬ БАЗОВИХ БРИТАНСЬКИХ КОНЦЕПТІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПАРЕНТАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Парентальний дискурс (далі – ПД) відноситься до сфери побутового спілкування і разом із матримоніальним та сіблінговим утворює сімейний дискурс [4; 15, 873–878]. ПД відображає спілкування між мовцями, яким належать комунікативні ролі батьків та дітей. Дослідженням парентального дискурсу присвячені роботи А. Бігарі, О. Галапчук, В. Козлової, І. Осовської, А. Семенюк, Л. Солощук, в яких розглядаються гендерні, вікові, невербальні та рольові аспекти у структурно-семантичному, комунікативно-прагматичному та рідше когнітивно-семантичному вимірах дискурсу. Попри перманентний інтерес дослідників залишаються невисвітленими питання системної організації концептів у дискурсі. В руслі сучасних досліджень, спрямованих на всебічний аналіз різнотипних концептів, недостатньо розробленою залишається методика аналізу концептосистем дискурсу, з відображенням статистично верифікованих складу, структури та взаємозв'язків між елементами дискурсу, що відображає актуальність даного дослідження. Метою дослідження є встановлення значущості базових британських лінгвокультурних концептів для сучасного англomовного ПД (далі – САПД). Предметом дослідження є САПД, а об'єктом – репрезентовані у ньому концепти, які актуалізують лінгвокультурну інформацію. Матеріалом дослідження слугували твори британської художньої літератури останнього десятиліття, що віддзеркалюють і дозволяють оперативно відслідковувати процеси та зміни, які мають місце у суспільстві.

Культурологічні дослідження, беззаперечно, є невід'ємним знаряддям для усвідомлення концептосистеми етносу, що сприяє кращому розумінню його ментальності. З ракурсу сучасної лінгвістики інтерес прикутий до базових концептів лінгвокультур (А. Вежбицька, Н. Єсипенко, В. Карасик, Д. Медведева, Т. Медведева, М. Опарін, В. Ощепкова, А. Приходько, М. Цветков), які втілюють основні цінності та ключові ідеї. Їх іще називають «константами культури» (Ю. Степанов), «ключовими словами мови» (А. Вежбицька), «ключовими концептами культури» (В. Маслова) та «культурними домінантами» (В. Карасик) [3, 97].

Згідно з дослідженнями науковців, для британського етносу характерні 9 базових концептів HOME (ДИМ), FREEDOM (СВОБОДА), PRIVACY (ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ, ПРИВАТНІСТЬ), COMMON SENSE (ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД), SENSE OF HUMOR (ПОЧУТТЯ ГУМОРУ), GENTLEMANLINESS (ДЖЕНТЕЛЬМЕНСТВО), FAIR PLAY (ЧЕСНА ГРА), RESTRAIN / STIFF UPPER LIP (СТРИМАНІСТЬ), HERITAGE (ТРАДИЦІЯ, СПАДЩИНА) [6; 1, 11–12; 5, 9]. З метою прослідкувати, які із зазначених концептів є значущими для САПД, ми скористалися лінгвостатистичними методами дослідження, а саме критерієм хі-квадрат та коефіцієнтом спряженості Чупрова K , застосованими до інвентаризованої вибірки з вербалізаторів всіх концептів САПД. Критерій χ^2 виявляє відповідності чи розбіжності між розподілом частот аналізованих величин і розраховується за формулою:

$$\chi^2 = \sum \left(\frac{(O-E)^2}{E} \right), \quad (1)$$

де O – фактичні величини, а E – теоретично очікувані [2, 133].

Для інтерпретації отриманих даних необхідно встановити значущість одержаної суми χ^2 . При перевищенні критичного значення при певному числі ступенів свободи df можна говорити про наявність суттєвої різниці у розподілі частот ознак. Кількість ступенів свободи вираховуємо за формулою:

$$df = (r-1)(c-1), \quad (2)$$

де r – кількість рядків у таблиці, c – кількість стовпчиків [2, 135].

Коефіцієнт взаємної спряженості Чупрова K встановлює характер зафіксованих зв'язків. Величина коефіцієнта знаходиться в межах від 0 (при відсутності зв'язку між величинами) до +1, при сильному зв'язку та розраховується за формулою:

$$K = \sqrt{\frac{\chi^2}{N \sqrt{(r-1)(c-1)}}}, \quad (3)$$

де N – загальна кількість спостережень, r – кількість горизонтальних рядків таблиці, c – кількість вертикальних стовпців [2, 138].

Результати підрахунків представлені у табл. 1, яка демонструє, що статистично верифікованими, а отже значущими для сучасного британського спілкування батьків і дітей виявилися концепти HOME, FAIR PLAY, PRIVACY, STIFF UPPER LIP та HERITAGE.

Таблиця 1

Величини суми χ^2 та коефіцієнта спряженості K для базових британських концептів у САПД

№	Базовий концепт	χ^2	K
1	HOME	23,86	0,19
2	FREEDOM		
3	PRIVACY	16,32	0,16
4	COMMON SENSE		
5	SENSE OF HUMOUR		
6	GENTLEMANLINESS		
7	FAIR PLAY	22,42	0,19
8	STIFF UPPER LIP	5,43	0,09
9	HERITAGE	4,58	0,08
	Всього	72,61	

Розглянемо детальніше, як встановлені концепти актуалізуються у САПД.

Відомо, що в англійській мові рідна земля асоціюється з домівкою, що підтверджується великою кількістю паремій (*East or West – home is best; Home, sweet home; My home is my castle*) [6]. Будь-який острів ототожнюється у англійців з рідною країною, що, безперечно, зумовлено її географічним розташуванням. У ПД концепт HOME ($\chi^2 - 23,86$; $K - 0,19$) актуалізує інформацію, що дім є місцем, де можна знайти прихисток, саме вдома усі члени сім'ї почуваються у цілковитій безпеці: *'You relax, Tom. You're home and safe now.'* [8].

На тлі британських реалій, коли власний будинок родина може дозволити собі придбати, зазвичай, лише за допомогою кредиту, купівля чи отримання молодою сім'єю свого житла є приводом для гордості батьків та індикатором приналежності до вищої соціальної верстви: *'I thought this day would never happen. Our daughter has bought a house! We're very, very proud, aren't we, Jane?' '... But now you've got a beautiful house in Maida Vale!'* [12, 167].

Неприйнятною для багатьох британців є і оренда житла, яка сприймається як марна трата грошей: *'Although ... we could always ... rent?' I hardly dare say the word –and sure enough, she snaps on it like a shark scenting blood. 'Rent? You're not renting, Becky. It's just throwing money away!' And when I say, 'Loads of people in Europe rent,' she just sniffs and says, Europe!'* [12, 120].

FAIR PLAY ($\chi^2 - 22,42$; $K - 0,19$) в розумінні англійців асоціюється із чесністю та повагою до інших; справедливим вважається лише те, що є законним [6]. Концепт FAIR PLAY у САПД усвідомлюється через такі поняття, як правда і брехня. Якщо спілкування між дітьми та батьками носить кооперативний характер, то для них принципово важливо залишатися чесними як один перед одним (*'I'm afraid I have to tell you something about your father that I hoped to keep from you ...'* [14, 67]), так і перед самим собою (*'Maybe I handled this all wrong, but what I said in the police station was true. It is what I saw, Mum, it truly is.'* [8]). Важливою є справедливість у всіх її проявах (*'No one ever listens to kids,' he said. 'No. You're right, no one does ever listen to kids. It's not fair, is it?'* [11, 349]) та дотримання обіцянок (*'Becky? Have you bought something?' 'No,' I say finally. 'Darling! Mum sounds astonished. 'That's not like you!' 'I know. But I couldn't go shopping, could I? Not after I'd promised Luke.'* [12]).

Коли ж правда стає для одного із комунікантів «незручною», неприємною, то подальше спілкування може перерости у суперечку: *'Finish the fairy tale and go,' he said. 'I want her to understand how you came about, I have to give her the details. The lassie will want to watch my face, she'll want to see I'm telling the truth.'* [9, 281–282]; *'How has this confession of yours helped anyone, Eleanor?' he said. 'How has it got any of us anywhere?' 'It was the truth, Dad.' 'The truth? Oh for God's sake! I have never, repeat, never, seen your brother this way before. Is that what you wanted?'* [8]. Викриття брехні викликає образу і розчарування у дітей (*'I thought you knew, thought he'd spoken to you.' 'John, I had no idea where you were. ...I was just about to ring the police.' 'But Kevin said he'd cleared it with you!' 'That isn't true. He didn't.' 'He lied to me?' 'Yes, I'm afraid so.' 'But why? ... I'm never going to talk to him again'* [14, 193]) та батьків (*'I can see why you might have felt you needed to mislead us about the house.'* Mum presses on, her face pink. [12]).

Із концептом HOME тісно пов'язаний концепт PRIVACY ($\chi^2 - 16,32$; $K - 0,16$), який разом з концептом FREEDOM у національній свідомості <...визначаються один через одного, утворюючи

єдине смислове ціле > [6]. Говорячи про свободу, відмічаємо, що в англійській свідомості вона зосереджується на можливості робити те, що хочеш, і не робити те, чого не хочеш. Саме концепт PRIVACY дає розуміння того, що англійська стриманість є намаганням зберегти комфортну для спілкування атмосферу, а не проявом беземоційності [6].

У родинному спілкуванні британців ці концепти актуалізуються у праві кожного члена сім'ї на особистий простір та особисте життя, що поважаються іншими: *'Would you mind if I took your photograph? To show my wife?'* [10, 123]; праві побути наодинці із самим собою та самостійно вирішувати, як проводити вільний час: *'Doesn't he miss having you around?'* *'He's probably relieved to have place to himself for a bit'* [10, 167]. Коли ж на ці права та свободи особистості посягають, тоді виникають непорозуміння, сварки та конфлікти: *'I thought you were going to go shopping with me – get a nice new skirt?'* *'Well, I like it. I don't just have to wear what you want, do I?'* [13, 356] – свобода обирати свій зовнішній вигляд; *'Where are you?'* *'You were asleep, Tess.'* *'But where are you?'* *'I just came out for a quick coffee. I'm in the park.'* *'The park? Why would you go there? We've got coffee at home.'* *'Tess! Come on, I just need a bit of space. Turn the TV on if you're lonely. I'll be back soon.'* [7] – непорозуміння через неможливість розпоряджатись своїм вільним часом; *'It's always just a little hitch, love! Always!'* *Mum sounds beside herself. 'The party will be just the same–'* *'No it won't!'* *I almost roar. 'And I never asked you to drive all this way, did I? Or buy me presents. And if you don't want to come to Luke's party, Mum, then you needn't! In fact, please don't!'* [12] – нав'язування певних дій, речей, навіть якщо хтось із комунікантів робить це із благими намірами.

Беззаперечно важливим є розуміння меж особистого простору, порушення якого вносить розлад у гармонію сімейного спілкування британців: *'You've been taking my tablets, haven't you?'* [11, 13]; *'Well, these are my things, as you well know, so in future, just leave them alone.'* [11, 117].

Відома англійська стриманість STIFF UPPER LIP ($\chi^2 - 5,43$; $K - 0,09$) передбачає здатність зберігати спокій за будь-яких умов, адже втратити контроль над собою означає відкрити всі свої секрети [6]. У спілкуванні між батьками та дітьми актуалізацію цього концепту спостерігаємо через такі поняття, як зібраність, твердість, жорсткість, особливо у складних життєвих ситуаціях, коли не можна «розкисати», а потрібно стати опорою для сім'ї: *'I'm sorry for you bab. I lost my man, and now you've lost yours. It's hard bringing up little 'uns on your own. But it makes you strong. Makes a woman of you. And strong is what you're going to have to be now.'* [13, 183]. Не менш важливим є вміння зберігати спокій, не виказуючи власних емоцій, як, наприклад, страх чи хвилювання: *'Don't let yourself be intimidated by that mob,' Dad said. 'Come on, Tom, pull yourself together.'* [8].

В актуалізації концепту HERITAGE ($\chi^2 - 4,58$; $K - 0,08$) основним є сприйняття спадщини як чогось цінного, такого, що належить усім, пов'язане з історією та предками. Однією із характерних рис британців є консерватизм та, водночас, відданість традиціям поєднується із прагненням до змін та нововведень [6]. У ПД концепт HERITAGE втілюється у певних родинних ритуалах, які відбувалися раніше, наприклад, спогадах про ранні періоди з життя дітей: *'You know,' he says, 'when you were a baby, me and Mum used to lie awake at night watching you breathe. We were convinced you'd forget how to do it if we stopped looking.'* [7]. Пояснюємо це тим, що саме через певні спільні дії інтенсивніше усвідомлюється приналежність до родини, бачення її як єдиного цілісного «організму», життєвої цінності. Передача досвіду також інтенсифікує зв'язок між поколіннями: *'But so many clients were crooks and ... My wife ... It wasn't right somehow and then I helped out in her father's violin workshop and he taught me before he died'* [10, 122]. Прояви консерватизму спостерігаємо у стилі життя та звичках членів родини, наприклад, неприйнятті сучасних технологій комунікації представниками старшого покоління: *'You think texts are quicker, don't you, Becky love?' she says firmly as she taps at her phone. 'You tell your father to stop living in the Dark Ages.'* [12].

Хоча за результатами дослідження решта базових концептів не показали статистичної значущості для САПД, ми не можемо ними нехтувати, оскільки вони мають місце у спілкуванні в сучасних британських родинах, однак частотність їх зустріваності у даному дискурсі виявилася нижчою за статистично очікувану.

Таким чином, серед базових британських концептів засобами лінгвостатистичного аналізу верифіковано 5 значущих для САПД. НОМЕ займає чільне місце, оскільки саме домівка є місцем зустрічі усіх членів родини та локацією ПД. Будинок чи квартира є місцем, що асоціюється з безпекою. Чесність як прояв FAIR PLAY є необхідною складовою гармонійного спілкування між британськими батьками та дітьми, а також розвиває почуття справедливості, сприяє розумінню правильності та законності. HERITAGE відображає зв'язок між поколіннями, сприяє згуртованості родини. PRIVACY актуалізує можливість бути неповторною індивідуальністю зі своїми правами та свободами, не розчинятися та не загубитися у сім'ї. STIFF UPPER LIP вказує на цінність таких особистих якостей, як твердість характеру та витримка. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у аналізі місця базових концептів у кооперативному та конфліктному типах САПД.

Список використаних джерел

1. Єсипенко Н.Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід : монографія. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 320 с.
2. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике / В.В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2007. – 264 с.
3. Медведева Т.С., Опарин М.В., Медведева Д.И. Ключевые концепты немецкой лингвокультуры : монография / Т.С. Медведева, М.В. Опарин, Д.И. Медведева; под ред. Т. И. Зелениной. – Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2011. – 160 с.
4. Проценко О. Особливості матримоніального діалогічного дискурсу [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_3/statti/100.pdf.
5. Рябцева М.А. Динамические процессы в концептосфере лингвокультуры (на материале концептосфер COUNTRY HOUSE и УСАДЬБА в английской и русской языковой картинах мира) : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.02.19 / Рябцева М.А. ; «Кемеровский государственный университет». – Красноярск, 2016. – 26 с.
6. Цветкова В.М. Межкультурная коммуникация. Учебное пособие [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/m_komm/index.php
7. Downham J. Before I die [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rulit.net/author/downham-jenny/en/1/date>
8. Downham J. You against me [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.ru/book/Downham_Jenny/You_Against_Me.html
9. Forster M. Isa & May / Margaret Forster. – London: Vintage Books, 2010. – 316p.
10. Gale P. Notes from an exhibition / Patrick Gale. – London, New York, Toronto, Sydney and New Delhi, 2007. – 374 p.
11. Harris L. Betrayed / Lyndsey Harris, Andrew Crofts. – London : Arrow Books, 2006. – 432 p.
12. Kinsella S. Mini Shopaholic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.ru/book/Kinsella_Sophie/Mini_Shopaholic.htm.
13. Murray A. Family of Women / Annie Murray. – London : Pan Books, 2012. – 537 p.
14. Neale K. A father's revenge / Kitty Neale. – Avon, 2011. – 378 p.
15. Osovskaya I. Concepts system of the Discourse and Possibilities of its Research / Irina Osovskaya // American Journal of Philology, Volume 137, Number 4 (2) (Whole Number 548), (Winter 2016) – The Johns Hopkins University Press, 2016. – P. 873–882.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасного англомовного парентального дискурсу крізь призму базових британських концептів. За допомогою методів лінгвостатистичного аналізу виявлено значущі для даного типу дискурсу лінгвокультурні концепти на матеріалах творів сучасних британських авторів.

Ключові слова: Базовий лінгвокультурний концепт, парентальний дискурс, χ^2 -квадрат, коефіцієнт спряженості.

Summary. The article investigates concepts in the discourse by the means of statistical analysis. Parental discourse is one of the constituents of the family discourse together with the matrimonial and the sibling discourse. Family is a minimal social group, thus on its example we can elicit the changes and phenomena that take place in the society, because they are reflected in the language, speech and consciousness of the speakers.

Every discourse is made up of a great number of concepts, which create multiple connections among them and build up a concept system of the discourse. Nowadays, the issue of the systematic organisation of the concepts in a discourse remains open. We consider that statistical analysis is one of the instruments which can help to solve this problem. The chi-square / chi-squared distribution / χ^2 -distribution displays the corespondence or difference among the distribution of a sum of the squares of independent standart normal variables (e.g. distribution of a sum of the squares of two or more samples of concepts within the discourse). The more the sum of deviation is the more significant the variable is. Such value as degrees of freedom (df) is necessary to determine the reliability of the results of the study. The contingency coefficient K determines the character of the settled correlations (the degree of association between the two variables). This way the chi-square helps figure out which concepts within the discourse are the most significant.

The linguistic-cultural concepts investigated in the article reflect the correlation among language, thinking and culture. HOME, FREEDOM, PRIVACY, COMMON SENSE, SENSE OF HUMOR, GENTLEMANLINESS, FAIR PLAY, RESTRAIN / STIFF UPPER LIP and HERITAGE are

Key words: *Basic linguistic-cultural concept, parental discourse, chi-square, contingency coefficient.*

Отримано: 19.03.2018 р.

УДК 811.161.1'374.2:81'373(=161.2)

Т. А. Космеда, Г. Я. Намачинська

ПАРЕМІЇ-УКРАЇНІЗМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІКСАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ І ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ УКРАЇНІЗМІВ (на матеріалі тлумачного словника російської мови В. Даля)

Проблему впливу російської мови на українську лінгвісти вивчали досить активно, а от зворотній процес – вплив української мови на російську, її запозичувальний потенціал вивчався недостатньо. Зазначена проблема належить до малорозроблених у сучасному мовознавстві. Хоч явище запозичення з української мови в російську частково досліджували корифеї української лінгвістики, зокрема О. Потебня, Л. Булаховський, О. Горбач, Ю. Шевельов та інші вчені, напрацювання яких з'явилися в сер. ХХ – на поч. ХХІ ст., як-от: Г. Їжакевич, Л. Крисін, Т. Космеда, І. Кошман, Т. Чорторизька, які актуалізоване в цій статті питання слушно вважають надзвичайно важливим для українського мовознавства.

У тлумачному словнику живої російської мови В. Даля, як відомо, зафіксовано чимало українізмів, що функціювали в російському мовленні кінця ХІХ століття. Велика кількість лексичних і лексико-семантичних українізмів адаптувалася в російській мові за допомогою паремійних одиниць, що були також запозичені російською мовою і які В. Даль також увів у свій словник і відповідно репрезентував. Ці одиниці слугували яскравою ілюстрацією не лише відповідної семантики включених у їхній склад лексичних і лексико-семантичних українізмів, але й певної їхньої конотації, прагматичної наповненості. Сам факт запозичення українських паремій, їхньої поширеності в повсякденному мовленні, як видається, сприяв кращому входженню до складу російської мови їхніх складників.

Мета цієї статті – показати вплив української мови на російську, що виявляється через запозичення паремійних одиниць, а також схарактеризувати особливості адаптації цих одиниць, можливості їхньої видозміни трансформації.

Паремії трактуємо традиційно в широкому розумінні, як їх сприймали лексикографи наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст., що відображено й у словнику, укладеному Іваном Франком, – «Галицько-руські народні приповідки» [3]. Це ідіоми, фразеологізми, прислів'я, приказки, побажання, вітання, фрагменти, «осколки» текстів – пісенних виразів (за І. Франком), зокрема й із щедрівок, висловів із художніх текстів, анекдотів і под., що стали прецедентними.

У В. Даля [4] також маємо широку репрезентацію системи паремій: прислів'їв (*Вкупе богат и убог, и скупой; Коли работаешь **вкупе**, так не болит в пупе* [4 (1) : 212], *Не бывает бабе **войтом*** [4 (1) : 231]), приказок (*Была бы голова, будет и булава. Была бы булава, будет и голова* [4 (1) : 139]), ідіом-порівнянь (*Гол, как **бубен**. Проигрался как **бубен*** [4 (1) : 134]), побажань (*В поле копами, на гумне стогами, на току умолотом, в **аруде** спором (спориною), в пруде (млине, мельнице) намолом, в деже подходом, у печи ростом, на столе кроем (ломтями), людям на здоровье!* [4 (1) : 25]), фрагментів фольклору, зокрема пісень, різних за жанрами, – щедрівок (*Щедрик, ведрик! дайте **вареник**, грудочку каши, шматок колбаски* [4 (4) : 652]), колядок (*Дарите, не барите, коротки свитки, померзли **лытки!*** [4 (1) : 48]), весільних пісень (*Помози, Божья Мати, наш коровай **бгати!*** [4 (1) : 57]), загадок (*Полна печь **поляниц**, а посередке **кныш?*** (зірки, місяць) [4 (1) : 125]) та ін.

В окремих випадках В. Даль розмірковує про те, як видозмінилося українське прислів'я в російському обігу, порівн.: НЕБОГА м. об. южн. зап. 'бедняк', 'убогий', 'нищий', 'калека', 'увечный'; 'несчастный', 'бедующий'. Небога, в етих знач. и еще в знач. 'племянника', 'дальнего родного', осталось доселе в малорос. и белорус. Наречьях (...); встарь говорили небогий вм. убогий. Пословица: *Вот тебе, Боже, что нам негоже (что нам не мило, то попу в кадило)* искажена из малорусской: *от тоби, небоже, що нам негоже*. От небогий, небожак или неборак, то же, небога [4 (2) : 503].